

ALATURKA FRANSIYZCA: PIERRE LOTI'NIN AZIYADÉ ROMANINDA TÜRKÇE SÖZCÜKLER

Duran İÇEL*

Özet

Fransızcanın Türk kültürü içindeki varlığı çok eski zamanlara dayanır; bununla birlikte özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde yayıldığına tanık oluruz. Aslında o devirde karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Arapça ve Farsçaya kıyasla, Türkçenin Fransız dilinin içindeki yeri sınırlı olmuş ve Fransızcaya temelde üç alanda terimler vermiştir: diplomasi, din ve mutfak kültürü.

Bu çalışmada, daha önce birkaç Fransız dilbilimci ve sözlükbilimci yazarın Fransızcada yer alan Türkçe sözcüklerin varlığı üzerine yaptığı çalışmalardan hareketle, Pierre Loti'nin (1850-1923) "Aziyadé" (1879) romanında yer alan Fransızcaya geçmiş ya da Fransızca söylenişle verilmiş Türkçe sözcüklerin tespitine yer verilmiştir. Amacımız sözcük temelinde Fransız dilindeki Türkçe söz varlığı konusunda alana küçük bir katkıda bulunabilmektir.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Türkçeden ödünçlenen sözcüklerin Fransızcaya doğrudan mı yoksa bir başka dil aracılığıyla mı geçtiğine bakılmıştır. İkinci bölümde ise, Pierre Loti'nin "Aziyadé" romanında yer alan Türkçe sözcük ve ifadelerin varlığı incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Dilsel Etkileşim, Sözcük Ödünçleme, Fransızcada Türkçe söz varlığı, Aziyadé, Loti.*

THE FRENCH IN TURKISH STYLE: THE TURKISH WORDS IN PIERRE LOTI'S NOVEL, AZIYADE

Abstract

The presence of French in Turkish culture dates back to very ancient times; moreover it prevailed especially in the age of Suleiman the Magnificent. Certainly, at that time, the influence was more or less reciprocal. According to our findings, compared with Arabic and Persian, the importance of Turkish in French culture is restricted to three essential fields: Diplomacy, religion and cuisine.

In the light of the findings regarding the presence of the Turkish vocabulary in the French glossary already studied by some French linguists and lexicologists, we try to identify the words, no longer used in modern Turkish, in Aziyadé (1879) by Pierre Loti (1850-1923). This study aims at making a modest contribution to the presence of Turkish in French from lexical perspective.

The study is comprised of two phases: in the first phase, we identify Turkish words passed into French either directly or via another language. In the second phase, we make an analytical reading to identify certain Turkish words or expressions in Aziyadé by Pierre Loti.

Keywords: *Language Interaction, Lexical borrowing, Turkish Vocabulary in French, Aziyadé, Pierre Loti.*

* Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, KIRIKKALE.
e-posta: dicel0606gmail.com

1.GİRİŞ

Fransızcanın Türk kültürü içindeki varlığı eski zamanlara dayanır. Fransız dili ve kültürünün, Türk coğrafyasında, özellikle Kanuni Sultan Süleyman devrinde yayıldığına tanık olmaktadır. Fransızların Osmanlı Sultanına « Soliman le Magnifique » dedikleri bu devirde, aslında karşılıklı bir etkileşim olmuştur. Fransızlara ticari imtiyazların (kapitülasyonların) verildiği 1535 yılından itibaren yalnızca Fransızcadan Türkçeye değil, Türkçeden Fransızcaya da sözcükler geçmiştir. Üstelik bu sözcük geçişi, Fransızların, Joachim Du Bellay (1522-1560) ve Pierre de Ronsard (1524-1585) gibi yazarların öncülüğünde kurulan ve « Pléiade » adıyla bilinen, Latince ve Yunanca sözcüklerden Fransız şiirlerinin arındırılmasının söz konusu olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Fransızcanın tek başına edebiyat dili olduğu anlayışıyla hareket edildiği; bu nedenle güzel ve arı bir dil olabilmesi için yapılmış çalışmaların (La Défense et Illustration de la langue française-1549 de Du Bellay) yapıldığı bir dönemde, böylesi bir etkileşim kanımızca anlamlıdır. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında konuşulan Arapça ve Farsça, Türkçe gibi, birçok Avrupa dilinde yer etmiş; Fransızca söz varlığına girmiştir. Özellikle Arapçadan Fransızcaya geçen 400'ün üzerinde sözcük ve halen günümüzde etkin olarak kullanılan 200'den fazla sözcük olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Bu konuda, son dönemlerde Fransa'da çeşitli sözlükler de yayımlanmıştır. Bu sözlüklerden bazıları şunlardır: *Jean Pruvost, Nos ancêtres les Arabes, ce que notre langue leur doit, Lattès, 2017; Salah Guemriche, Dictionnaire des mots d'origine arabe, Seuil, 2015; Alain Rey, Le voyage des mots : De l'Orient arabe et persan vers la langue française, Tredaniel, 2013; George A. Bertrand, Dictionnaire étymologique des mots français venant de l'arabe, du turc et du persan, L'Harmattan, 2013; Henriette Walter, L'aventure des mots français venus d'ailleurs, Robert Laffont, 1997.*

Bu çalışmada, daha önce birkaç Fransız dilbilimci ve sözlükbilimci yazarın Fransızcada yer alan Türkçe sözcüklerin varlığı üzerine yaptığı çalışmalardan hareketle, Pierre Loti'nin (1850-1923) 1879 tarihinde yayımladığı egzotik romanı “Aziyadé” romanında yer alan Fransızcaya geçmiş ya da Fransızca söylenişleriyle verilmiş Türkçe sözcüklerin tespitine yer verilmiştir. Canlı bir varlık kabul edilen dil, dönemsel ihtiyaçlara ve şartlara bağlı olarak sürekli değişim-dönüşüm halindedir. Çalışmamızın amacı, Fransızcaya geçmiş tüm Türkçe sözcükleri bulmak değildir; zira bu, tarihsel süreçler dâhilinde, belki diyalektlere kadar çok ayrıntılı bir etimolojik araştırmayı zorunlu kılar. Amacımız, eskiden Fransızca sözlüklerde yer almış, ama zamanla eskimiş ve dilden atılmış birçok Türkçe sözcükten “Aziyadé” romanı aracılığıyla bugün itibarıyla Fransızcada ne oranda Türkçe sözcük varlığı kaldığı konusunda bir değerlendirmeye varabilmektir.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Fransızca ve Türkçenin etkileşimine genel anlamda değinildikten sonra, özellikle Türkçeden ödünçlenen sözcüklerin Fransızcaya doğrudan mı yoksa bir başka dil (Arapça, Farsça ya da başka dil) aracılığıyla mı geçtiğine bakılacaktır. İkinci bölümde ise, Pierre Loti'nin İstanbul'u betimlediği ve kendi aşk hikâyesini konu edindiği “Aziyadé” romanına genel bakış ve romanda yer alan Türkçe sözcük ve ifadelerin varlığı incelenecektir.

2.ÖDÜNÇLEME

Bir dilden bir başka dile ya da dillere sözcük ve deyimlerin geçmesi kültürel etkileşimin bir sonucudur. Fransızcada “Emprunt”, Türkçede ise “Ödünçleme” terimiyle belirtilen bu sözcük geçişi çeşitli nedenlere bağlı olarak gerçekleşir: kültürel, ekonomik ve siyasi olarak bir kültürün diğerine göre daha baskın olması (sömürgecilik, kültürel emperyalizm); edilgen durumda olan kültürün baskın bir kültürü model alması (taklit) ya da ekonomik ve teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeni sözcüklerin ortaya çıktığı dildeki biçimiyle benimsenmesidir (terim-terimleşme).

Yaptığımız araştırmaların sonucunda, Türkçeden Fransızcaya ödünçlenen sözcükler çoğunlukla Osmanlı Hanedanlığı ve Diplomasisine ait unvanlar, din ve Osmanlı yaşam kültürüne ait terimler ve kimi yemek adları biçiminde sıralanmaktadır. Fransız kültürünün Türk kültürü üzerindeki etkisi çok daha geniş bir yelpazede, çok daha etkin ve devamlı olmuştur. İmparatorluğun çöküşüne doğru, özellikle “Tanzimat” döneminde (1839-1876) görülen söz konusu bu etki, geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir. Toplumsal düzlemde, Fransızcanın kültürel ve kurumsal olarak etkisinin çokça görüldüğü “Tanzimat” döneminde, geleneksel ve tutucu yaşam biçiminden giderek batı değerlerini içine almaya başlamış “alafranga” bir yaşam biçimine doğru bir eğilim söz konusudur; bu eğilimde, 1789 Fransız devriminin düşünsel etkisinin de payı vardır. Bu etkiye, toplumsal yaşamı en iyi betimleyen ve aktaran sanatlardan edebiyatta, çoğunlukla taklit edilen edebiyat türleri biçiminde, hem terminoloji hem de konu düzeyinde rastlanmaktadır.

3. ALATURKA FRANSIYZCA

“Alaturka” sözcüğü tıpkı “Alafranga” gibi İtalyancadan geçme bir sözcüktür ve Türk Dil Kurumunun verdiği tanıma göre “Eski Türk gelenek, görenek, töre ve hayatına uygun, Doğuluca, Alafranga karşıtı”dır. İlginçtir ki Larousse’ta “A la turque” ifadesinin karşılığı olarak Türk tipi verilmiş ve Türk tipi halı, alaturka tuvalet gibi örnekler kullanılmıştır. Fransız dili Latince kökenli bir dil olmasına karşın, tarihsel süreç içinde çeşitli uygarlıkların ve kültürlerin dilinden ödünçleme yapmıştır. Çalışmamızda bu ödünçlemeleri yalnızca Türkçeye sınırladığımızdan ve Pierre Loti’nin romanı “Aziyadé”yi temel aldığımızdan böyle bir başlığın uygun olabileceğini düşündük.

Fransız dili, yaklaşık 275 milyon kişiyle, dünyada en çok konuşulan beşinci dildir. Fransızcaya ödünçlenen yabancı sözcüklerle ilgili Fransız dilbilimci Henriette Walter’in yaptığı araştırmaya göre 60 bin kelimeyi barındıran bir Fransızca güncel sözlükte, 8600 sözcüğün (%13’ünden fazlası) yabancı kökenli olduğunun tespiti yer alır. Bir başka deyişle, Fransızcanın söz varlığı içinde kökeni Latince ve Yunanca sözcükler dışında kalan binlerce sözcük söz konusudur. Bununla ilgili, İngilizce’nin Fransız dili içindeki payı %25 olarak belirtilmiştir. (Örnek: Fast-food, hamburger, cheeseburger gibi yemek kültürüne ait terimlerden football, basketball, boxe, hockey gibi spor terimlerine ve çeşitli alanlara değin binlerce sözcük vardır); İngilizceden sonra Almanca (Örnek: Valse, hamster, handball, nickel vb.), Arapça (Örnek: abricot, alcool coucous, élixir vb.), İtalyanca (Örnek: balcon, bravo, opéra, pizza vb.), İspanyolca (Örnek: chocolat, guitare, cigare, tango vb.) ve, en yakından en uzak coğrafyalara kadar, diğer dünya dilleri şeklinde bir sıralama söz konusudur.

Türk dilinin dünyadaki durumuna baktığımızda ise: 150 milyon kadar kişi Türkçe konuşmakta; 90 bin kelimeyi barındıran bir Türkçe güncel sözlükte 14000 sözcük (yaklaşık %16’sı) yabancı kökenlidir. Yabancı kökenli sözcükler içinde, Türkçede en çok sırasıyla Arapça (7500), Fransızca (5000) ve Farsça (2000) sözcükler yer almaktadır.

Türk dil kurumu arşivlerinden yaptığımız tespitlere göre Türk dilinde yaklaşık 5000 Fransızca kökenli sözcük yer almaktadır. Buna mukabil, Türkçenin Fransızcadaki varlığına baktığımızda, sayısal olarak oldukça az olduğunu fark etmekteyiz. Bu konuda birkaç etimoloji sözlüğü ve İnternet sitesinden yaptığımız taramalara göre, özellikle üç alanda Türkçeden Fransızcaya sözcüklerin geçtiğini görebilmekteyiz: Diploması ve askeri terimler, dinsel ve toplumsal terimler ve yemek kültürüne ait terimler. Bunlardan başka kimi giyim-kuşam kültürü ve ticaret ve ulaşım kültürüne ait terimlerin de Fransız dilinde yer bulabildiğini tespit etmekteyiz.

3.1. Türkçeden Fransızcaya Geçen Diplomatik ve Askeri Kültüre Ait Sözcükler

1) Agha (Türkçesi: Ağa)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
2) Ayam/Ayan (Türkçesi: Ayan)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
3) Bachi-Bouzouk (Türkçesi: Başıbozuk)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
4) Bey (Türkçesi: Bey)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
5) Beylicat (Türkçesi: Beylik)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
6) Bostandji (Türkçesi: Bostancı)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
7) Capuaga/Capi-aga (Türkçesi: Kapı ağası)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
8) Capoudji (Türkçesi: Kapıcı)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
9) Tchoux/Chaouch (Türkçesi: Çavuş)	[Mağrip Arapçası (“Châwûch” aracılığıyla ödünçlenmiş.)]
10) Couloghli (Türkçesi: Kuloğlu)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
11) Courbache (Türkçesi: Kırbaç)	[Arapça (“kurbağ”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
12) Cravache (Türkçesi: Kırbaç)	[Almanca (“karbatsche”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
13) Dey (Türkçesi: Dayı)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]

- 14) **Divan** (Türkçesi: Divan) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 15) **Effendi** (Türkçesi: Efendi) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 16) **Falaque** (Türkçesi: Falaka) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 17) **Giaour** (Türkçesi: Gâvur) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 18) **Horde** (Türkçesi: Ordu) [Tatar Türkçesinden ödünçlenmiş.]
- 19) **Janissaire** (Türkçesi: Yeniçeri) [İtalyanca (“Giannizzero”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
- 20) **Khan** (Türkçesi: Han) [Moğol Türkçesinden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
- 21) **Kiosque** (Türkçesi: Köşk) [İtalyanca (“Chiosco”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
- 22) **Konak** (Türkçesi: Konak) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 23) **Odalisque** (Türkçesi: Odalık) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 24) **Odjak** (Türkçesi: Ocak) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 25) **Ottoman** (Türkçesi: Osmanlı) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 26) **Pacha** (Türkçesi: Paşa) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 27) **Reis** (Türkçesi: Reis) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 28) **Roumélie** (Türkçesi: Rumeli) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 29) **Sandjak** (Türkçesi: Sancak) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 30) **Sérail** (Türkçesi: Saray) [İtalyanca (“serraglio”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
- 31) **Sofa** (Türkçesi: Sofa) [Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
- 32) **Spahi** (Türkçesi: Sipahi) [Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
- 33) **Sultan** (Türkçesi: Sultan) [Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
- 34) **Tchorbadji** (Türkçesi: Çorbacı) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 35) **Timar** (Türkçesi: Tımar) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 36) **Tough** (Türkçesi: Tuğ) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 37) **Turc** (Türkçesi: Türk) [Bizans Rumcasından (“Tourkos”) ödünçlenmiş.]
- 38) **Vizir** (Türkçesi: Vezir) [Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
- 39) **Yatagan** (Türkçesi: Yatağan) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]

3.2. Türkçeden Fransızcaya Geçen Dinsel ve Toplumsal Kültüre Ait Sözcükler

- 1) **Baïram** (Türkçesi: Bayram) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 2) **Bakchich** (Türkçesi: Bahşiş) [Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
- 3) **Chibouque** (Türkçesi: Çubuk) [Mağrip Arapçası (“Tchubuq” aracılığıyla ödünçlenmiş.)
- 4) **Derviche** (Türkçesi: Derviş) [Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]

5) Hammam (Türkçesi: Hamam)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
6) Hodja (Türkçesi: Hoca)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
7) Karagueuz (Türkçesi: Karagöz)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
8) Médersa (Türkçesi: Medrese)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
9) Minaret (Türkçesi: Minare)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
10) Muezzin (Türkçesi: Müezzin)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
11) Musulman (Türkçesi: Müslüman)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
12) Namaz (Türkçesi: Namaz)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
13) Narguilé (Türkçesi: Nargile)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
14) Saïque (Türkçesi: Şayka)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
15) Turbé (Türkçesi: Türbe)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
16) Yali (Türkçesi: Yalı)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]

3.3. Türkçeden Fransızcaya Geçen Mutfak Kültürüne Ait Sözcükler

1) Baklava-Baklaoua (Türkçesi: Baklava)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
2) Bergamote (Türkçesi: Bey armudu)	[İtalyanca "bergamotta" aracılığıyla ödünçlenmiş.]
3) Boulgour (Türkçesi: Bulgur)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
4) Bouza (Türkçesi: Boza)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
5) Café (Türkçesi: Kahve)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
6) Caviar (Türkçesi: Havyar)	[Venedik dili ("caviaro") aracılığıyla ödünçlenmiş.]
7) Chanvre (Türkçesi: Kenevir)	[Arapça aracılığıyla ödünçlenmiş.]
8) Dolma (Türkçesi: Dolma)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
9) Halva (Türkçesi: Helva)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
10) Kébab -chiche-kébab (Türkçesi: Şiş kebab)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
11) Kéfir/Képhir (Türkçesi: Kefir)	[Rus dili "Kephir") aracılığıyla ödünçlenmiş.]
12) Loukoum (Türkçesi: Lokum)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
13) Moussaka (Türkçesi: Musakka)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
14) Pilaf (Türkçesi: Pilav)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
15) Raki (Türkçesi: Raki)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
16) Simit (Türkçesi: Simit)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
17) Sorbet (Türkçesi: Şerbet)	[İtalyanca ("Sorbetto") aracılığıyla ödünçlenmiş.]
18) Yaourt/Yogourt (Türkçesi: Yoğurt)	[Bulgar dili ("Yugurt") aracılığıyla ödünçlenmiş.]

3.4. Türkçeden Fransızcaya Geçen Giyim-Kuşam Kültürüne Ait Sözcükler

1) Babouche (Türkçesi: Pabuç)	[Türkçede ödünçlenmiş; Farsça kök.]
2) Caftan (Türkçesi: Kaftan)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
3) Caraco (Türkçesi: Kerrake)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
4) Chagrin (Türkçesi: Sağrı)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
5) Colback/Kolbak (Türkçesi: Kalpak)	[Mısır Arapçası (“qalpâq”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
6) Dolman/Doliman (Türkçesi: Dolama)	[Macar dili (“Dolmany”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
7) Gilet (Türkçesi: Yelek)	[İspanyolca (“jileco”)/Arapça (“Jaleco”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
8) Surmé (Türkçesi: Sürme)	[Türkçede ödünçlenmiş; Farsça kök.]
9) Tcharchaf (Türkçesi: Çarşaf)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
10) Turban (Türkçesi: Tülbent)	[Türkçede ödünçlenmiş; Farsça kök.]

3.5. Türkçeden Fransızcaya Geçen Ticaret ve Ulaşım Kültürüne Ait Sözcükler

1) Araba (Türkçesi: Araba)	[Arapça aracılığıyla ödünçlenmiş.]
2) Caïque/Caïc (Türkçesi: Kayık)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
3) Cange (Türkçesi: Kanca)	[Mısır Arapçası (“qanja”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
4) Caracal (Türkçesi: Karakulak)	[İspanyolca (“Caracal”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
5) Caravansérail (Türkçesi: Kervansaray)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
6) Casaque (Türkçesi: Kazak)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
7) Chabraque (Türkçesi: Çaprak)	[Almanca “Shabraque” aracılığıyla ödünçlenmiş.]
8) Mahonne (Türkçesi: Mavna)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
9) Yourte (Türkçesi: Yurt)	[Tatar Türkçesinden (“yourta”) ödünçlenmiş.]

3.6. Türkçeden Fransızcaya Geçen Diğer Sözcükler

1) Athanor (Türkçesi: Tandır)	[Arapça (“Tannûr/tandour”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
2) Bégum (Türkçesi: Begüm)	[İngilizce-Urdu dili (“Begam”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
3) Bezestan (Türkçesi: Bezestan)	[Türkçeden doğrudan ödünçlenmiş.]
4) Caratch (Türkçesi: Haraç)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Arapça kök.]
5) Chacal (Türkçesi: Çakal)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
6) Chawarma (Türkçesi: Çevirme)	[Lübnan dili (“Shawerma”) aracılığıyla ödünçlenmiş.]
7) Kilim (Türkçesi: Kilim)	[Türkçeden ödünçlenmiş; Farsça kök.]
8) Turquoise (Türkçesi: Turkuvaz)	[Bizans Rumcasından (“Tourkos”) ödünçlenmiş.]

3.7. Türkçeden Fransızcaya Geçen Kimi Sözcüklerin Etimolojik Sözlüklerdeki Varlığı

Renklerin anlamı

İTALYANCA	YUNANCA	İSPANYOLCA	ALMANCA

TÜRKÇE KÖKENLİ SÖZCÜKLER -Çıkış Tarihleri-	Sözlük 1 -1847- Antoine PIHAN	Sözlük 2 - 1876- L. Marcel DEVIC	Sözlük 3 -1971- Jean Dubois/Henri Mitterand	Sözlük 4 -2013- Georges A. Bertrand
Aga /Agha (1535)	√	√	√	√
Angora (1761/1792)	-----	-----	√	√
Araba (1813)	-----	-----	-----	√
Babouche (1546/1671)	√	√	√	√
Bachi-bouzouk (1863/941)	-----	-----	√	√
Baïram/Bayram (1541/1553)	√	√	√	√
Bakchich (1850/1877)	-----	√	√	√
Baklava (20.yy)	-----	-----	-----	√
Bergamote (17.yy)	√	-----	√	√
Bey/Beï (1532)	√	√	√	√
Bezestan [?]	√	√	-----	-----
Bostandji [?]	√	√	-----	-----
Boulgour (1970)	-----	-----	-----	√
Bouza [?]	√	-----	-----	-----
Bouzouki (19.yy)	-----	-----	-----	√
Café (1654)	√	√	√	√
Cafetan/Caftan (1537)	√	√	√	√
Caïque (1575)	√	√	√	√
Caracal (1750)	-----	-----	√	√
Caraco (1774)	-----	-----	√	-----
Casaque (1413)	-----	-----	-----	√
Caviar (1553)	√	-----	√	√
Chabraque (1803)	√	-----	√	√
Chacal (1646)	√	√	√	√
Chagrin (1655)	√	√	√	√
Chaouch/Chaoux (1573/1854)	-----	√	√	√
Chibouque (1831)	√	√	√	√

Colback/Colbaque (1791/1799)	√	√	√	√
Courbache (1842)	-----	-----	√	√
Cravache (1790)	√	-----	√	√
Dey (1628)	√	√	√	√
Divan (1519/1558)	√	√	√	√
Dolma (20.yy)	-----	-----	-----	-----
Dolman (1755/1763)	√	√	√	√
Éfendi/effendi (1624/1664)	√	√	√	√
Eyalet (20.yy)	-----	√	-----	-----
Firman (1663)	√	√	√	-----
Giaour (1740/1771)	-----	√	√	√
Gilet (1557/1700)	√	-----	√	√

4.LOTI VE “AZİYADE” ROMANI

Aziyade (1879), Türk dostu olarak bilinen Fransız yazar Pierre Loti'nin (1850-1923) egzotik uzamları betimlediği Doğu seyahatnamelerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış bir romandır. Loti, söz konusu yolculuk anlatılarından hareketle bir roman kurgusu oluşturmuş ve konu olarak İstanbul'da Sultanın haremdeki bir cariye ile yabancı bir deniz subayının yasak aşkını işlemiştir. Geleneksel ya da klasik roman özelliklerini nispeten taşıyan *Aziyade* romanında, kahramanın Kars'ta savaşta ölmesi dışında, Balzac romanında görebildiğimiz, roman kişilerinin akıbetlerine etki edebilecek herhangi bir önemli olay ya da entrika dizisine rastlanmaz.

Aziyade romanı, İstanbul imgeleriyle anlam kazanan bir aşk hikâyesi olarak okunabileceği gibi, Doğu ve Batı medeniyetlerinin özelliklerini bir arada barındıran, eski ve yeninin yan yana var olduğu bir Türk şehrinin, romanın kahramanı ve anlatıcısı Loti'nin üzerinde bıraktığı çeşitli izlerin bir anlatısı olarak da okunabilir. İstanbul hayatına uyum sağlamak için adını (Arif Efendi) ve kıyafetini değiştiren Loti, hem uşak hem de sevdiği kadından İstanbul yaşantısı ile ilgili bilgi edinmektedir. İstanbul canlı bir organizma olarak betimlenmektedir; Loti'nin kılık kıyafet değiştirerek söz konusu organizmanın içinde bir Türk (Arif Efendi) gibi yaşamaya çaba göstermesi, yaptığı tasvirlerle koşturarak Doğu ve Batı medeniyetlerini karşılaştırması, içten içe yaşadığı yalnızlık bunalımından ileri gelmektedir. Bu bakımdan, Doğu medeniyetinin başkenti İstanbul, Loti'ye “ben”den “öteki”ye geçmek için iyi bir olanak sunmaktadır.

5.“AZİYADÉ” ROMANINDAN ÖRNEKLER VE ÇEVİRİLERİ¹

•[...] Les **cafedjis** (tenanciers de café) encombraient la voie publique de leurs petites tables toujours garnies, et ne suffisaient plus à servir les **narguilhés**, les skiros (poissons séchés et salés) le **lokoum** et le **raki**. (Salonique XVI-29)

(TR) Üzerleri daima donatılmış masalarıyla **kahveciler** (kahve taşıyıcılar) geçiş yollarını kaplardı ve müşterilere **nargile**, skiros (kuru ve tuzlu balıklar), **lokum** ve **raki** yetiştiremezdi.

•L'Orient a du charme encore ; il est resté plus oriental qu'on ne pense. J'ai fait ce tour de force d'apprendre en deux mois la langue turque ; je porte **fez** et **cafetan**, -et je joue à l'**effendi**, comme les enfants jouent aux soldats. (Solitude X-55)

(TR) Doğu'nun hala bir cazibesi var; düşünülmediğinden daha fazla doğulu kalmış. İki ayda Türkçe'yi öğrenmek için meşakkatli bir çabam oldu. Başımda **fesim**, üstümde **kaftanım** var ve tıpkı çocukların askercilik oynadığı gibi **Efendi** rolünü oynuyorum.

¹ Fransızcadan Türkçeye çeviriler Duran İÇEL tarafından yapılmıştır.

•Chaque soir, on nous trouve, comme deux bons Orientaux, fumant notre **narguilhé** sous les platanes d'un **café turc**, ou bien nous allons au théâtre des ombres chinoises, voir **Karagueuz**, le *Guignol turc* qui nous captive. (Solitude XV-62)

(TR) Her akşam, ya iki has Doğulu gibi bir **Türk kahvesinin** çınar ağaçlarının altında bir araya gelip **nargile**lerimizi içiyoruz ya da bizi esir alan şu Türk kuklası, **Karagöz'**ü izlemek için gölge tiyatrosuna gidiyoruz.

•Tout à côté de la case, une vieille mosquée de village. Quand le **muezzin**, qui est mon ami, monte à son **minaret**, il arrive à la hauteur de ma terrasse, et m'adresse, avant de chanter la prière, un **salam** amical. (Solitude XVIII-65)

(TR) Evin hemen yanında, eski bir kasaba camisi. Arkadaşım olan **müezzin**, **minareye** çıktığında, taraçamın hizasına varmış oluyor ve duasını okumadan önce bana dostane bir **selam** yolluyor.

•Je passai la fin d'août et une partie de septembre en excursions dans le Bosphore. Le temps était tiède et splendide. Les rives ombreuses, les palais et les **yalis** se miraient dans l'eau calme et bleue que sillonnaient des **caïques** dorés. (Solitude VI-50)

(TR) Ağustos ayının sonunu ve Eylül'ün bir bölümünü Boğaziçi'nde gezerek geçiriyordum. Hava ılık ve göz kamaştırıcıydı. Üzerinde altın yaldızlı **kayıkların** çizgi çizgi yaptığı sakin ve mavi sularda kıyıların, saray ve **yalıların** gölgeleri yansıyor.

•Des centaines de tombes dorées et entourées de fleurs se pressent à l'ombre de ces sentiers; ce sont des tombes de morts vénérés, d'anciens **pachas**, de grands dignitaires musulmans. Les **cheik-ul-islam** ont leurs **kiosques funéraires** dans une de ces avenues tristes. (Solitude XI-57)

(TR) Yüzlerce çiçekle bezenmiş altın yaldızlı tabut bu patikaların gölgesinde art arda dizili duruyor; bunlar saygın kişilerin, eski **paşaların**, büyük Müslüman âlimlerinin mezarlıklarıdır. Şeyhülislamların **anıtmezarları** bu hüzünlü yollardan birinde bulunur.

•Partir le matin de l'**Atmeïdan** (place de l'Hippodrome, près de la Mosquée bleue), pour aboutir la nuit à **Eyoub**; faire, un chapelet à la main, la tournée des mosquées; s'arrêter à tous les **cafedjis**, aux **turbés** (mausolées), aux mausolées, aux bains et sur les places; boire le **café** de Turquie dans les microscopiques tasses bleues à pied de cuivre; s'asseoir au soleil, et s'étourdir doucement à la fumée d'un **narguilhé**; causer avec les **derwiches** ou les passants...

(TR) Gece Eyüb'e varabilmek için sabahtan **Atmeydanı'**ndan (Hipodrom meydanı, Mavi Cami'nin yanı) ayrılmak; elde tesbih camileri dolanmak; tüm kahvecilerde, **türbelerde** (mozolelerde), anıtmezarlarda, hamamlarda ve meydanlarda duraklamak; bakır ayaklı küçük fincanlarda Türkiye'nin **kahvesini** içmek; güneşte oturmak ve bir **nargilenin** dumanında yavaş yavaş kendinden geçmek; **dervişlerle**, gelen geçenlerle muhabbet etmek...

•Chefket-Daoub-**pacha**, époux de **Béhidjé-hanum**, fut un des favoris du sultan Mahmoud, et trempa dans le massacre des **janissaires**. (Eyoub à deux XXVIII-122)

(TR) **Behice Hanım'**ın merhum eşi, Şevket Davut **Paşa** Sultan Mahmud'un en gözde paşalarındanmış ve **Yeniçeri** katliamına katılmış.

•Ce dernier lever du jour est d'une splendeur inaccoutumée; tout le long de la *Corne d'or*, depuis **Eyoub** jusqu'au **sérail**, les dômes et les **minarets** se dessinent sur le ciel limpide en teintes roses ou irisées. Les **caïques** dorés commencent à circuler par centaines, chargés de passants pittoresques ou de femmes voilées. (Mané, Thécèl, Pharès XXIII-198)

(TR) Bu son günün şafak vakti alışılmadık bir ihtişama sahip; *Altın Boynuz* boyunca, **Eyüp'ten saraya** kadar, kubbeler ve **minareler** berrak gökyüzünde pembemsi ve renk renk beliriyor. Peçeli kadınlar ve renkli yolcularla yüklü yüzlerce yaldızlı **kayık** seyir almaya başlıyor.

•Le **yatagan turc** traînait à mon côté, je portais l'uniforme de **yuzbâchi**; celui qui était là ne s'appelait plus Loti, mais Arif, le yuzbâchi Arif-Ussam, j'avais sollicité d'être envoyé aux avant-postes, je partais le lendemain... (Azraël IV-217)

(TR) Türk kılıcı yatağan yanibaşımdaydı, üzerimde yüzbaşı üniforması vardı. Şu an burada olan şahıs artık Loti değildi, Arif'ti, Yüzbaşı Arif-Ussam. Cepheye gitmeyi talep etmişim, ertesi gün yola çıkıyordum...

6. "AZİİYADÉ" ROMANINDAKİ TÜRKÇE SÖZCÜK VARLIĞI

Fransızca --> Türkçe

• *Féradjé --> Ferace*

• *Giaour --> Gâvur*

• *Narguilhé --> Nargile*

• *Fez --> Fes*

• *Bazar --> Pazar*

• *Yali --> Yalı*

• *Mastic --> Mastika*

• *Raki --> Raki*

• *Skiros -->*

• *Lokoum --> Lokum*

• *Effendi --> Efendi*

• *Minaret --> Minare*

• *Caïque --> Kayık*

• *Pacha --> Paşa*

• *Sérail --> Saray*

• *Hanum --> Hanım*

• *Cafetan --> Kaftan*

• *Turban --> Türban*

• *Yachmak --> Yaşmak*

• *Café --> Kahve*

• *Cafédji --> Kahveci*

• *Karagueuz --> Karagöz*

• *Bairam --> Bayram*

• *Ramazan --> Ramazan*

• *Muezzin --> Müezzın*

• *Divan --> Divan*

• *Sultan --> Sulta*

Fransızca --> Türkçe

• *Caravane --> Kervan*

• *Harem --> Harem*

• *Haremlike --> Haremlık*

• *Turbé --> Türbe*

• *Padishah --> Padişah*

• *Khalife --> Halife*

• *Vizir --> Vezir*

• *Hodja --> Hoca*

• *Janissaire --> Yeniçeri*

• *Bachibozouk --> Başibozuk*

• *Kourban --> Kurban*

• *Babouche --> Pabuç*

• *Chibouk --> Çubuk*

• *Seraskeriat --> Seraskeriye*

• *Cheik-ul İslam --> Şeyhülislam*

• *Uléma --> Ulema*

• *Émir --> Emir*

• *Salam --> Selam*

• *Odalisque --> Odalık*

• *derviche --> Derviş*

• *Conak --> Konak*

• *Houri --> Huri*

• *Zaptié --> Zaptiye*

• *Yüzbachi --> Yüzbaşı*

• *Arabadji --> Arabacı*

• *Hamal --> Hamal*

7.SONUÇ

Pierre Loti'nin Aziyadé gibi, Doğu medeniyeti ve yaşantılarını işlediği başka romanları da var: Aziyadé'nin devamı niteliğindeki "Fantôme d'Orient", "Les Désenchantés", "L'Inde sans les Anglais", "Voyage en Extrême-Orient". Tüm bu romanlarda, Loti egzotik ve mistik bir arayışın içinde gibidir. Şehirlerin tüm tarihi özellikleriyle birlikte ayrıntılı betimi, yaşantılardaki geleneksellik vurgusu, anlatılan topluma özgü âdetler, ritüeller Loti'nin roman kurgularında dekordan öte anlama sahiptirler. Doğu medeniyetinin cazibesi, esrarengizliği, kaderciliği yazarı adeta farklı bir evren içinde kendi varlığını sorgulayabildiği çeşitli olanakları sağlar: dil de bu olanaklardan biridir.

Aziyadé romanındaki Türkçe sözcüklerin ve ifadelerin varlığı ve yukarıda örneklerini gördüğümüz özgün dildeki sunuluş biçimleri ortamın egzotik ve mistik özelliklerinin ötesinde anlamlar taşımaktadır; İstanbul bir yanda Eyüp diğer yanda Pera ile Doğu ve Batı medeniyetlerinin kesişme noktasıdır; Batılı Mösyö Loti Doğulu Arif Efendi de bu ortakyaşarlığı temsil eden imgedir.

Türkçe sözcükler, yazarın romanda yer yer vurguladığı, varlığın boşluğunu (le "vide" de l'existence) bir nebze de olsa doldurduğu sihirli sözcüklerdir.

KAYNAKÇA

- Betrand, G.A. (2013) **Dictionnaire étymologique des mots français venant de l'arabe, du turc et du persan**, Edit. L'Harmattan, Paris.
- Devic, L. M. (1876) **Dictionnaire étymologique des mots français d'origine orientale (Arabe, Persan, Turc, Hébreu, Malis)**, Edit. Imprimerie nationale, France.
- Dubois, J. et Mitterand, H. (1971) **Nouveau Dictionnaire étymologique et historique**, Edit. Larousse, Paris.
- Loti, P. (1998) **Aziyadé**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.
- Pihan, A. (1847) **Glossaire des mots français tirés de l'Arabe, du Persan et du Turc**, Edit. Benjamin Duprat, France.
- Walter, H.(2008) « **La langue française et le mots migrants**». Synergie, Italie, n°4-2008. Pp. 15-21.